

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.091+75

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.4.2/31>

Горболіс Л. М.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ІНТЕРМЕДІАЛЬНА МАТРИЦЯ РОМАНУ ДЕНА БРАУНА «ІНФЕРНО»

У статті досліджуються особливості художнього залучення інтермедіальних конструкцій у романі «Інферно» сучасного американського письменника Д. Брауна. З'ясовано, що щільність і масштабність використання прозаїком таких медій, як скульптура, живопис, архітектура, а також описи садово-паркових ландшафтів Флоренції, Стамбула, долучення інформації про історію створення відомих світових шедеврів сприяють моделюванню наративної стратегії твору, увиразненню тематико-проблемної парадигми роману, формуванню концепції героя, урізноманітненню стильової манери письма тощо.

Інтертекстуальний сегмент роману «Інферно» означається апелюванням до «Божественної комедії» Данте, зокрема однієї з її частин – «Пекло», що у творі Д. Брауна виконує роль своєрідної смислової вісі для побудови сюжетної лінії, підсилення пригодницької складової твору, поєднання минулого й сучасного, доби Данте й сьогодення, означенню вектору руху героїв, декодування смислів та розшифрування багаторівневого літературного тексту.

Музичний компонент – симфонія Ф. Ліста «Данте» – виконує в творі роль символічного обрамлення й у фіналі роману емоційно та символічно наснажує літературний текст, підкреслює значеннєвість постаті Данте та його епохи в романі американського письменника.

Потужний інтермедіальний лабіринт, алюзії, відкрите й приховане цитування, наявність головного героя з багатим внутрішнім світом, інтертекстуальність, залучення різноманітних відомостей (з історії, культури тощо) дозволяють говорити про «Інферно» Д. Брауна як інтелектуальний роман, що відповідає вимогливим запитам читача, осучаснює минуле, наділяє мистецтво новими функціями. Помітний високий ступінь самостійності кожного виду мистецтва в літературному тексті.

Ключові слова: інтермедіальність, інтелектуальний роман, живопис, скульптура, архітектура, музика, герой.

Постановка проблеми. У новітніх літературних реаліях усе частіше з'являються художні твори, що органічно поєднують у своїх структурах різні види мистецтва. Серед них – проза популярного сучасного американського письменника Д. Брауна. Різноманітна (з акцентом на дифузію жанрів), багатопроblemна, стильово неоднорідна сучасна американська проза намагається максимально відповідати запитам вимогливих читачів, які прагнуть цікавої оповідної манери, експериментів із героями, багатопланових хроноtopічних конструкцій, залучення різних ділянок знань. Такі твори мають апелювати до актуальних питань доби, знайомити широкий загал із важливими проблемами й намагатися запропонувати шляхи вирішення цих проблем, а отже, потребують глибокої й системної інтерпретації із залученням міждисциплінарних знань.

Таким запитам відповідають інтелектуальні романи Д. Брауна «Код да Вінчі», «Янголи і демони», «Втрачений символ», «Інферно».

Аналіз останніх досліджень. У сучасному українському літературознавстві інтермедіальні студії представлені доволі активно працями теоретико-методологічного спрямування (Д. Наливайко, Т. Рязанцева, Т. Свербілова, Л. Скорина), у яких учені намагаються «урізноманітнити можливий теоретичний дискурс сучасної методологічної бази порівняльного літературознавства» [3, с. 4], дослідженнями, де вивчаються багатоаспектні контакти української літератури й живопису, міжкультурний контекст універсалізму, особливості інтермедіальних стратегій художників-поетів, прозаїків, на основі інтермедіальних концепцій сформовано власний підхід

до інтерпретації літературних творів (Н. Мочернюк), працями, що висвітлюють процес узаємодії літератури та музики як явища німецької культури (С. Маценка), досліджують особливості освоєння музичної фактури на стильовому рівні (сентименталізм, романтизм, реалізм, неоромантизм), поліфонізацію музично-літературної фактури в модернізмі, імпровізаційну фактуру музики в літературі постмодернізму, міжмистецький феномен діалогу джазового мистецтва та художньої літератури (Н. Астрахан, О. Бандровська, Т. Гаврилів, В. Пахаренко, А. Татаренко та ін.).

Індивідуальний досвід Д. Брауна, коло інтересів (письменник, музикант, педагог) позначилися на його індивідуальному стилі, де, як засвідчує роман «Інферно», інтермедіальність постає, принагідно скористаємося думкою Н. Мочернюк, як «авторська стратегія та універсальний принцип творчості» [4, с. 56]. В українській літературознавчій думці твір ще системно не простудійований. Тому **мета статті** – дослідити ефективність застосування інтермедіальних конструкцій на різних рівнях організації роману Д. Брауна «Інферно».

Виклад основного матеріалу. Компактність розташування в літературному тексті Д. Брауна інтермедіальних сегментів, їх узаємопроникнення 1) засвідчують самотність стильової манери «Інферно», 2) ілюструють єдність у романному просторі різних культурних епох, 3) забезпечують системну організованість літературного тексту як естетичного об'єкта на різних рівнях: жанровому, архітектонічному проблемно-тематичному, ідейному, образотворчому тощо 4) презентують автора як щирого і глибокого поціновувача світових культурних надбань, 5) аргументують відповідність тексту «Інферно» культурній якості початку ХХІ ст. з її експериментаторством, акцентуванням на універсальності мистецтва, міжжанрових дифузій та контамінаціях.

Головний герой роману – американський знавець символів та історик мистецтва, професор Роберт Ленгдон, який мимовільно стає учасником змови, побудованої довкола «Божественної комедії» Данте. Ерудований Ленгдон намагається розшифрувати наміри своїх супротивників, розгадати таємницю й урятувати світ від загибелі. Твір має кілька сюжетних ліній, що тісно взаємозв'язані й чітко означають конфліктні вузли твору. Щільно скомпонований інтермедіальний корпус роману формують 1) живописний сегмент (назви картин, описи полотен відомих художників тощо); 2) детальний опис архітектурних ансамблів, скульптурних творів відомих майстрів; 3) музичні, кіне-

матографічні твори (із зазначенням імен композиторів, авторів, героїв кіно тощо), що обертаються навколо потужно представленій інтертекстуальній вісі – фрагментів «Божественної комедії» Данте та заґрунтовані в контекст відомості про структуру, історію написання «Божественної комедії», історичну добу Данте, час створення відомих світових шедеврів скульптури, архітектури, живопису тощо, важлива інформація з різних галузей знань.

Роберт Ленгдон – ключовий образ «Інферно», завдяки інтелекту й аналітичному мисленню якого розгортається подієва лінія роману, формується смислово багатий культурний контекст. Професор Ленгдон перебуває в щільному «наочному» контакті та емоційному діалозі з культурами, що йому, інтелектуалу й шанувальникові світових шедеврів нескладно. Почасти читачеві здається, що персонаж уміє їх відчувати. Світові шедеври скульптури, архітектури, літератури, живопису, музики з різним ступенем представлення (докладно описані, лише названі, з зазначенням характерних стильових ознак, з акцентом на деталях тощо) красномовно засвідчують, як працює асоціативно-аналітичне мислення людини, котра володіє системними знаннями, вміє їх застосовувати у складних, часто межових ситуаціях. Захопливе декодування (з розвитком сюжету) культурних артефактів 1) вводить реципієнта у сферу активного сприймання й розуміння зображених подій, наближає до історії та культури Флоренції і Стамбула, адже саме в цих містах перебувають головний герой і команда фахівців, які намагаються відвернути небезпеку, що загрожує планеті, 2) характеризує протагоніста як відповідальну особистість, яка щиро переймається ідеєю збереження світу.

Відповідно до пропонованої дослідником О. Рисаком типів художнього синтезу [див.: 5, с. 22], у романі «Інферно» поєднуються види мистецтва для посилення виразально-зображальних засобів єдиного художнього задуму. Залучення у романі різних медій створює передумови для подвійного кодування тексту: 1) для широкого загалу читачів, які уважно стежать за розвитком подій, 2) для ерудованих шанувальників світових культурних надбань. Літературний текст із інтермедіальною домінантою дозволяє реципієнтові перебувати «в просторі» певного історичного чи культурного факту стільки, скільки необхідно для візуального сприймання (з не виключеною можливістю повернення до описів), розуміння специфіки доби, значеннєвості культурного об'єкта (чи його фрагмента, деталі). Уже на початку

роману Д. Браун означає основні вектори презентації художнього матеріалу, що в подальшому окреслять не лише напрямки характеристики героя, ближчого знайомства з ним, а й епоху Данте, а також розгорнути пригодницький вектор твору. Синтез образності різних видів мистецтв, підтримую думку О. Мацяк, формує якісно нове сприйняття твору [див.: 2].

Ключову роль у складній інтермедіальній конструкції роману Д. Брауна «Інферно» відіграє інтертекстуальна складова – текст «Божественної комедії» Данте Алігері, зокрема, одна з трьох частин – «Пекло», що або переповідається автором, або цитується [див., наприклад: 1, с. 215, 300–303, 315 тощо]. Це той незаперечний факт світового культурного життя, що в романі сучасного американського письменника виконує роль смислово-подієвої вісі, навколо якої і завдяки якій розгортаються події твору. У романі подано й відомості про перше друковане видання, переклади «Божественної комедії». Кожен наведений у романі Д. Брауна фрагмент «Пекла» Данте наближає до розгадки таємниці. Ерудованість головного героя Ленгдона, глибоке знання тексту «Божественної комедії» означають напрямки руху героїв твору. Одним із перших смислових вузлів роману, суттєвих для архітектоники твору та окреслення пригодницької складової, є картина Ботічеллі «Мапа пекла» – ілюстрація «Пекла» Данте [див.: 1, с. 87].

Ці два відомі художні твори у романі Д. Брауна виконують роль інформаційних потлумачувачів зав'язки, тематико-проблемного блоку, колізії твору: професор Ленгдон страждає на часткову амнезію, він не пам'ятає, що з ним сталося в останні кілька днів, як потрапив до лікарні, як у його кишені опинилася рурка з цінним повідомленням – зміненою в кількох фрагментах репродукцією картини Ботічеллі «Мапа пекла» [див.: 1, с. 127, 146]. Імплицитний образ Данте заявлений у всьому творі, переважна більшість подій якого відбувається у Флоренції, яка «була для Данте цілим світом» [1, с. 112].

Виразну «Дантову лінію» у романі продовжують масштабно представлений скульптурно-архітектурний-живописний комплекс Флоренції, логічно обрамлений фактами з історії, суспільно-політичного життя Флоренції, скажімо, епохи династії Медічі. Прикметно, що в романі «Інферно» автор застосовує екфразис – вводить детальний опис скульптур, живопису, архітектурних споруд, відомих туристичних місць не лише Флоренції, а й Стамбула, де професор Ленгдон шукає ефективних підказок, щоб розгадати

таємний зміст напису «Шукай і знайдеш»: брама Порто Романа; найдавніший символ Флоренції Палацо Веккіо, що в часи Данте був центром міста; вхід до Палацо Веккіо прикрашає копія «Давида» Мікеланджело; збудований 1494 р. Зал п'ятисот (керівник проєкту Джорджо Вазарі), коридор Вазарі, що забезпечував родині Медічі перехід від Палацо Пітті до Палацо Веккіо, сади Боболі, вежа Джотто, Баптистерій Сан-Джованні, брама раю (робота Лоренцо Гіберті), Палац дожів та базиліка Сан-Марко, «П'єта», «Раби», «Геній перемоги» Мікеланджело, «Геракл і Діомед» Вінченцо деї Россі, Палац Топкапи, церква святої Софії в Стамбулі тощо. Це неповний перелік архітектурно-скульптурних цікавинок Флоренції і Стамбула, що в романі Д. Брауна «Інферно» описані детально чи фрагментарно, з наголосом на особливостях, функціональності, історії створення тощо. Такий художній матеріал виконує роль важливого смислового контексту для подієвої складової твору, заглиблення у внутрішній світ головних і другорядних героїв.

Живописний блок світових шедеврів у романі Д. Брауна представлений гравюрою Доре «Геріон», роботами «Народження Венери» Ботічеллі, у Палацо Веккіо у залі 500 фреска «Битва над Марчіно» Джорджо Вазарі, фреска Вазарі «Судний день» під куполом собору Санта-Марія дель Фіоре (завершив розпис куполу Філіппо Брунеллескі), «Данте» Доменіко ді Мікеліно тощо.

Домінування у романі інтермедіальної складової, майстерне оперування письменником історичними та культурними фактами формують напружену оповідну манеру, яка не лише передбачає ерудованість ключового героя твору, професора Ленгдона, а й вимагає обізнаності реципієнта зі світовими культурними надбаннями, щоб не лише захоплюватися естетикою шедеврів, а й уміти розкодувати їхню значеннєвість. Це продуманий автором хід своєрідного емоційного єднання тексту і читача, взаємоперетікання літературного, скульптурного, архітектурного текстів, це вишукане запрошення автора роману до інтелектуальних мандрів із більшою, ніж у кінематографі, естетичною насолодою (адже відомо, наприклад, що роман «Інферно» має кінематографічну версію 2016 р. режисера Р. Ховарда). І коли у фільмі скульптура, архітектура, живопис – тло, смисловий контекст, то в літературі вони постають як естетичні конструкти, що формують простір перебування і переживання героїв, художнього перетікання часу і культур (італійської, турецької).

Констатуємо продуктивність залучення детальних чи побіжних описів архітектурних, скульптурних, живописних зразків, садово-паркових ландшафтів, музейних територій у літературний текст, розширюючи його можливості за допомогою медіа. Разом із мистецькими світовими шедеврами в сучасний світ героїв роману «Інферно» Д. Брауна «заходить» доба Данте і його Беатріче, стиль тієї епохи, що інтелектуалізує роман, максимально наближує до постаті і творчості Данте, означає кордони культурного контексту. За допомогою художніх кодів різних видів мистецтв візуалізується й озвучується Данте, його епоха. Адже всі коди, символи, що їх віднаходить і дешифрує професор Ленгдон, спроектовані на Данте. Ефективне застосування колажування у подачі культурних епох різних країн, перемикання з однієї доби на іншу, лабіринт медій забезпечують нерозривність перебування героїв у різних часопросторових площинах. Ансамблевистість подачі різних медій, інформація про історію створення шедеврів, їхніх авторів-митців забезпечують нерозривність перебування героїв роману «Інферно» у різних епохах – епосі Данте і в сучасності, це один зі способів автора затримати минуле в сьогоденні, утримувати перебування Данте і його творчості в нинішньому часі.

Окремо варто зауважити про своєрідно презентований музичний аспект в інтермедіальній матриці роману «Інферно». Прикметно, що на початку твору музика означена «точково»: наведено прізвища композиторів Ліста, Вагнера, Чайковського, Пуччіні, які «писали твори, ґрунтуючись на літературній спадщині Данте» [1, с. 90]. Далі музична лінія у романі тимчасово (на кілька сотень сторінок) ніби завмирає, що дещо несподівано, адже Д. Браун, як уже було мовлено вище, – музикант, тому музичний компонент серед медій мав би посідати одне з ключових місць. Проте письменник свідомо не надає музичному компоненту магістральної значеннєвості в масштабній інтермедіальній конструкції роману – автор ніби спеціально притримує «на потім» цей важливий для нього як музиканта матеріал. Д. Браун активно вводить музику у кінці твору, на етапі розв'язки, розгадки закодованої таємниці.

Контурно означена музична тематика на початку роману поступово розгортається, залишаючи «за кадром» структуру та зміст музичного твору, суттєво підсилюючи емоційну складову ситуації. Група фахівців, які намагаються врятувати людство від небезпечного векторного вірусу, приїздить до одного з відомих у Стамбулі турис-

тичних об'єктів, будівлі осілого палацу, клубу «Резервуар»: «Сінські почула, як знизу линуть акорди класичної музики. «Берліоз», – здогадалася вона зі своєрідної оркестровки <...> Вітер виніс на поверхню не лише звуки скрипок, а й безпомилково впізнавані запахи вологи <...> Він також доніс до Сінські лиховісне передчуття» [1, с. 528]. Далі напруження зростає, і автор передає його за допомогою саме музики: «Господи милосердний (письмівка автора роману. – Л. Г.). Директорка правильно визначила стиль музики як романтизм, але твір, що наразі виконувався, написав не Берліоз. Його автором був інший композитор-романтик – Ференц Ліст» [1, с. 529]. Далі музична складова літературного тексту містить ознаки проміжного висновку-констатації: «Цієї ночі Стамбульський державний симфонічний оркестр виконував одну з найвідоміших композицій Ференца Ліста – симфонію «Данте», на яку творця надихнули сходження Данте до пекла та повернення до нього» [1, с. 529]. Проте на цьому етапі напруження не зникає, воно посилюється і продовжує акумулюватися в музичній «темі»: «Раптом Ленгдону здалося, що його огортає якась примарна завіса, немов довгі пальці невидимої руки тягнулися до нього з-під землі і шкрябали його плоть. *Музика* (письмівка автора роману. – Л. Г.). То симфонічний хор у сто голосів заспівав відомий пасаж, чітко вимовляючи кожен склад моторошного Дантового тексту...Ці шість слів – найвідоміший рядок Дантового «Пекла» – злетіли від підніжжя сходового колодязя, наче зловісний подих смерті. Під акомпанемент труб і ріжків хор знову проспівав це застереження:....*Залиш надію той, хто сюди входить* (письмівка автора. – Л. Г.)» [1, с. 531-532]. Застереження з «Пекла» Данте перемандрувало у симфонію «Данте» Ліста, а потім і в «Інферно» Д. Брауна, щоб помножити тривогу, наголосити на важливому. Це кульмінаційна точка а) в епізоді, б) у романі в цілому, в) в розгалуженій інтермедіальній конструкції, вдало побудованій письменником за допомогою різних медій. Коли живопис, скульптура, архітектура ніби вичерпують себе, на одній із відповідальних сюжетно-композиційних ділянок постає музика на тему Дантового «Пекла» із застережливими словами «Залиш надію той, хто сюди входить». Так згаданий на початку роману серед композиторів Ліст композиційно відкривається у прикінцевій частині літературного твору, вмотивувавши тривалу «музичну мовчанку» Д. Брауна. Письменник застосовує пуантну композицію: найцікавішу і найістотнішу частину твору залишає на фінал, несподіваний, тривожний, дещо

раптовий і, що прикметно, смислово увиразнений за допомогою музики, яка підкреслила моторошність ситуації, що склалася.

Різномасштабний контакт слова з різними медіями, численні алюзії, приховане і відкрите цитування, багатогранність твору, наявність героя із багатим внутрішнім світом, пригодницька складова, поєднання історичного минулого з сучасним на різних рівнях організації літературного тексту, залучення новітньої інформації (євгеніка, науковий дискурс про майбутнє планети, відомості про трансгуманітарний рух тощо) – риси інтелектуального роману «Інферно» Д. Брауна.

Висновки. Внутрішнє проникнення мистецтва у літературний текст Д. Брауна, художньо відображена фактура таких видів мистецтва, як живопис, скульптура, архітектура, музика, інкорпорація образів виконують у романі «Інферно» концептуально важливу роль. Залучені письменником факти з історії світової культури виконують

роль своєрідної «бази даних», орієнтирів для руху героїв у досягненні цілі. У творі минуле зафіксоване тут-і-зараз, за допомогою інтермедіальних конструкцій, воно є органічною частиною цієї доби, історії, яка художньо розгортається у творі. Панорамну інтермедіальну матрицю твору у логічному зв'язку з інтертекстуальною складовою («Божественною комедією» Данте) письменник ефективно задіяв на композиційному, проблемно-тематичному, наративному, образотворчому рівнях твору, підкресливши перспективність введення інтермедіальних конструкцій у літературний твір. Запропонований аналіз міжмистецької складової роману Д. Брауна «Інферно» не претендує на вичерпність, адже студіювання синтезу мистецтва у цьому художньому творі може бути додатково представлене самостійними дослідженнями про роль і значення кожного із заявлених видів мистецтва у романі, із акцентом на конкретних зразках світового значення.

Список літератури:

1. Браун Д. Інферно : роман. Пер. англ. Володимира Горбатька. Вид. 2-ге. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 608 с.
2. Мацяк О. Синтез мистецтва у прозі Ольги Кобилянської: проблема самототожності письменниці : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. 2006. Львів, 2006. 21 с.
3. Методології сучасної літературної компаративістики : зб. наукових праць / ред. Сиваченко Г. М. Київ : Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2020. 633 с.
4. Мочернюк Н. Поза контекстом : Інтермедіальні стратегії літературної творчості українських письменників-художників міжвоєнної : монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. 392 с.
5. Рисак О. «Найперше музика у слові»: Проблеми синтезу мистецтва в українській літературі кінця XIX – початку XX ст. Луцьк : Ред-вид. відділ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. 402 с.

Horbolis L. M. THE INTERMEDIATE CONSTRUCTION OF NOVEL “INFERNO” BY DAN BROWN

The article examines the peculiarities of the artistic involvement of intermedia constructions in the novel “Inferno” by the modern American writer D. Brown. It was found that the author with help of such media as sculpture, painting, architecture, as well as descriptions of garden and park landscapes of Florence, Istanbul, the inclusion of information about the history of the creation of famous world masterpieces contributes to the modeling of the narrative strategy of the work, the expression of the thematic and problematic paradigm novel, forming the concept of the hero, diversifying the style of writing, etc.

The intertextual segment of the novel “Inferno” is defined by an appeal to Dante’s “Divine Comedy”, in particular one of its parts – “The Hell”, which in D. Brown’s work plays the role of a kind of semantic axis for building a plot line, increasing the adventure component of the work, combining the past and the present, Dante’s era and the present, defining the vector of the heroes’ movement, decoding meanings and deciphering a multi-level literary text.

The musical component is presented by symphony “Dante” by F. Liszt’s. It plays the role of a symbolic frame in the work and in the end of the novel emotionally and symbolically states the literary text, emphasizing the importance of the figure of Dante and his era in the novel of the American writer.

A powerful intermedial labyrinth, allusions, open and hidden citations, the presence of a main character with a rich inner world, intertextuality, the involvement of various information (from history, culture, etc.) allow us to talk about “Inferno” by D. Brown as an intellectual novel that meets the demands of the reader, modernizes the past, endows art with new functions. It is noticeable a high degree of independence of each type of art in the literary text.

Key words: intermediality, intellectual novel, painting, sculpture, architecture, music, hero.